

УДК 911.3:338.4

Маркун В.Р.¹, Атаман Л.В.²

¹Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

²Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Сучасні тенденції зовнішньої трудової міграції в Україні, її причини та оцінка наслідків

Досліджено міжнародну трудову міграцію, її масштаби та інтенсивність. Проаналізовано динаміку міграційних процесів в Україні. Визначено структуру трудових мігрантів за гендерною ознакою, віковими групами, рівнем освіти та кількістю дозволів на роботу. З'ясовано, що потоки трудових міграцій мають чітку географічну спрямованість, та охарактеризовано основні сфери їх працевлаштування. Розглянуто статус зайнятості більшості мігрантів, які працювали за кордоном як наймані працівники, проаналізовано, що за видами економічної діяльності структура зайнятості в країнах, які приймають трудових мігрантів, суттєво відрізняється. Зазначено, що інтенсивність трудових міграцій є суттєво вищою у західних регіонах України, при цьому наша держава також стала привабливою країною призначення для трудових мігрантів. Статистика свідчить про зростаючу кількість трудових мігрантів з Азії, Близького й Середнього Сходу, Африки, а також громадян з країн СНД. Проаналізовано фактори, що впливають на міграційні процеси як в Україні, так і інших країнах загалом, зокрема соціально-демографічні; економічні; політичні; соціально-психологічні; культурні; екологічні. Зазначено, що трудова міграція має як негативні, так і позитивні риси. Однак масштаби негативних наслідків зовнішньої трудової міграції значно більші. Дієвим засобом проти трудової міграції може бути зростання економіки, економічної активності та зайнятості населення, створення високопродуктивних робочих місць, випуск конкурентоздатної продукції, що користуватиметься попитом на внутрішньому і світовому ринках.

Ключові слова: трудові міграції, зайнятість, працевлаштування, міграційні процеси, мігранти.

Маркун В.Р., Атаман Л.В. Современные тенденции внешней трудовой миграции в Украине, ее причины и последствия. Исследована международная миграция рабочей силы, ее масштабы и интенсивность. Проанализирована динамика миграционных процессов в Украине. Определенно структуру рабочих-мигрантов за гендерной особенностью, возрастными группами, уровень образования и количество разрешений на работу. Отмечено, что потоки миграции рабочей силы имеют четкую географическую направленность и подчеркнута основные сферы их деятельности. Рассмотрено статус занятости большинства мигрантов, кто работал за границей в качестве наемных работников, проанализировано что за, экономической деятельностью структура занятости в странах, которые принимают трудящихся, значительно отличается. Отмечено, что интенсивность миграции рабочей силы значительно выше в западных регионах Украины, в тоже время наше государство становится привлекательной страной назначения для трудящихся-мигрантов. Статистические данные свидетельствуют о росте числа рабочих-мигрантов из Азии, Ближнего и среднего Востока, Африки, а также граждан стран СНГ. Проанализированы факторы, влияющие на миграционные процессы в Украине и других странах в целом, включая социально демографические; экономические; политический характер; социально психологическое; культурные права; экологические. Отмечено, что трудовая миграция имеет негативные и позитивные черты. Однако масштабы негативного воздействия внешней трудовой миграции значительно больше. Эффективным средством для предотвращения миграции рабочей силы может быть рост экономики, экономической активности и занятости населения, создания высокопроизводительных рабочих мест, выпуск конкурентоспособной продукции, которые будут иметь спрос на внутреннем и международном рынках.

Ключевые слова: трудовые миграции, занятости, трудоустройства, миграционные процессы, мигранты.

Markun V. R., Ataman L. V. Modern trends of foreign labor migration in Ukraine, its causes and consequences. Investigated international labour migration, its scale and intensity. Analyzed the dynamics of migration processes in Ukraine. Defined structure of migrant workers by gender sign, age groups, level of education and the number of work permits. It is that flows of labour migrations have a clear geographical focus, and highlighted key areas of their employment. The paper considers the employment

status of the majority of migrants who have worked abroad as employees, analyzed that the economic activities the structure of employment in countries that accept migrant workers, significantly different. Noted that the intensity of labour migration is significantly higher in the western regions of Ukraine, while our State has attractive country of destination for migrant workers. Statistics on the growing number of migrant workers from Asia, the near and Middle East, Africa. Analyzes the factors that affect the migration processes in Ukraine and other countries in General, including socio-demographic; economic; political; socio-psychological; cultural; eco-friendly. Noted that labour migration has both negative and positive traits. However, the magnitude of the negative effects of external labour migration considerably larger. Effective remedy for labour migration may be the growth of the economy, economic activity and employment of the population, to create high-performance workplaces, issue competitive products that uses the demand for domestic and international markets.

Keywords: labor migration, employment, migration, migrants.

Наявність проблеми. Всеохоплююча глобалізація зумовила докорінні зміни у міграційних процесах всіх континентів. Міжнародна трудова міграція, масштаби та інтенсивність якої в сучасних умовах є значними, здійснює перерозподіл робочої сили між країнами, тим самим впливаючи на ситуацію на ринках праці кожної з країн, рівень зайнятості, безробіття, розмір заробітної плати, розподіл доходів, не дивлячись на те, чи це країна-донор, чи країна-реципієнт. Враховуючи несприятливу демографічну ситуацію, старіння населення, збільшення тривалості життя, і, як наслідок, збільшення витрат на пенсії, що негативно впливає на бюджет промислово-розвинутих країн, вони будуть стимулювати залучення іммігрантів, зокрема і з України.

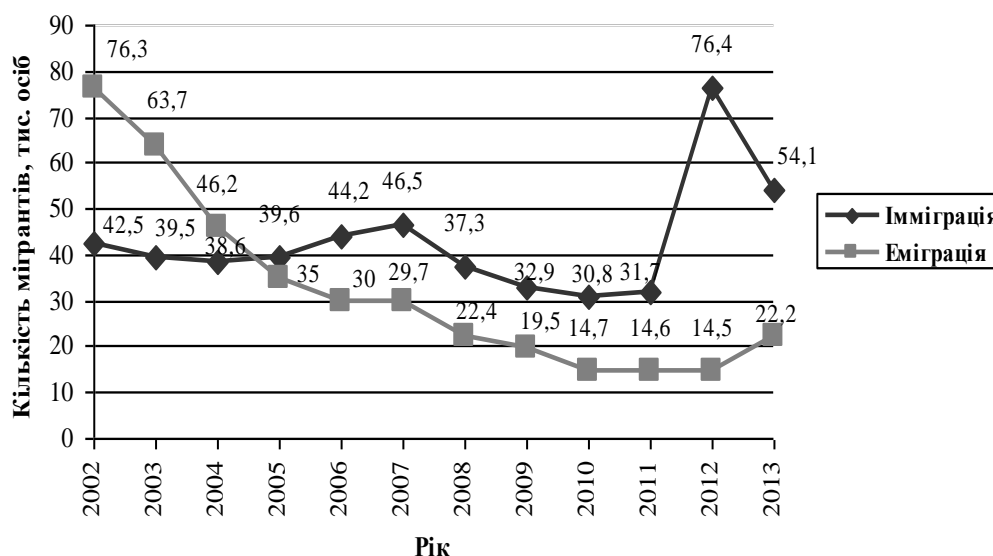
Одночасно в Україні політичні події 2013 року, зовнішня агресія на сході країни, окупація АР Крим, системна криза, скорочення попиту на робочу силу, виникнення заборгованості з виплати заробітної плати та низький її рівень, нестабільність у трудових відносинах викликали масову хвилю стихійного перерозподілу населення між регіонами України, країнами пострадянського простору та далекого зарубіжжя. Аналізуючи сучасну ситуацію в країні можна прогнозувати ще більшу активізацію еміграційних процесів. Ця проблема потребує більш детального аналізу та оцінки можливих наслідків істотного вибуття робочої сили за межі країни.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Міграційні процеси в Україні досліджують вітчизняні та зарубіжні науковці. Питання трудової міграції розглядалися у працях Астахової А.В., Тиндик Н.П., Довжук Б.С., Городецької Г.І., Ульяницької О.В., Нагірного В.І., Примака О.Г.

Мета дослідження - аналіз динаміки та особливостей трудової міграції в Україні на сучасному етапі, визначення причин активізації процесів зовнішньої трудової міграції населення та їх наслідків для соціально-економічного розвитку України.

Результати дослідження. Чисельність населення України постійно зменшується внаслідок демографічних, міграційних процесів, а за минулі два роки і через військовий конфлікт на сході країни. Якщо зменшення населення внаслідок демографічних процесів цілком природне і притаманне розвиненим країнам світу, то зменшення населення внаслідок еміграції вказує на сукупність несприятливих умов всередині країни, через які населення змушене приймати участь в міжнародних міграційних процесах.

За даними Державної служби статистики України кількість емігрантів впродовж 2002-2012 рр. поступово знижувалася від 76,3 тис. осіб у 2002 р. до 14,5 тис. осіб у 2012 р. (рис. 1) [3].

Рис. 1. Динаміка міграційних процесів в Україні в 2002-2013 рр.

Суттєве підвищення кількості вибулих відбулося у 2013 р. і склало 22,2 тис. осіб. Щодо сальдо міграції, то у 2002 р. воно було від'ємним, а з 2005 року спостерігається перевищення кількості іммігрантів над емігрантами.

Революційні події 2013 року, війна й зовнішня агресія вплинули на всі аспекти життя українців, зокрема і на їх міграційну поведінку. У 2014 р. сальдо міграції хоч і залишалося додатнім (22,3 тис.) однак стало на третину меншим, ніж у 2013 р. (32 тис.), що показує негативну тенденцію, зокрема зростання виїжджаючих з України.

Сьогодні наша держава переживає період четвертої хвилі міграції, який відзначається помітним зниженням інтенсивності стаціонарних міграцій (зміна офіційного місця проживання) та зростання інтенсивності різних форм трудової міграції – легальної, напівлегальної, нелегальної. Однак, варто відзначити, що війна на сході України змусила переселитись значну частину населення за межі території конфлікту, зокрема і за межі держави. Чи повернуться вони назад і як швидко це відбудеться, прогнозувати важко.

Згідно із Законом України «Про основні засади державної міграційної політики» зовнішня трудова міграція – це пересування особи з метою тимчасового працевлаштування, що супроводжується перетинанням державного кордону.

В українських джерелах, зокрема у ЗМІ, можна знайти різні оцінки кількості українських трудових мігрантів, які упродовж минулих років виїхали з України. При цьому діапазон таких оцінок коливається від 2 до 7 млн. осіб, точної кількості трудових мігрантів з України достеменно невідомо. По-перше, вирахувати українських заробітчан за кордоном надзвичайно важко внаслідок нелегального їхнього перебування в певній країні. По-друге, кількість трудових мігрантів не є сталою величиною і значно коливається залежно від багатьох чинників, як приклад, від пори року. Крім того, в Україні дуже неефективна наявна система обліку статистичної інформації у сфері трудової міграції.

Згідно з результатами дослідження, здійсненого Державною службою статистики України та Інститутом демографії та соціальних досліджень, 1,2 млн. осіб, або 3,4% населення у віці 15-70 років, працювали або шукали роботу за кордоном протягом 2010-2012 рр. [8]. З-поміж цих трудових мігрантів 38% мали

дозвіл на проживання та роботу, 13% – дозвіл на роботу, 24% – дозвіл на тимчасове проживання, 17% не мали правового статусу та 4% перебували в інших країнах лише з туристичною візою. Серед загальної кількості трудових мігрантів майже половину (48,5%) склали короткострокові трудові мігранти, понад третину – особи, що повернулися до України і лише кожний сьомий трудовий мігрант працював за кордоном 12 місяців і більше.

Сільські мешканці формують 54,3% усього контингенту заробітчан. Рівень участі сільського населення в трудових міграціях у 2,9 рази вищий, ніж міського, що обумовлено меншою кількістю робочих місць на селі.

Потоки трудових міграцій мають чітку географічну спрямованість – переважно вони здійснюються до найближчих країн або більш віддалених країн, але з привабливішими умовами (рис. 2).

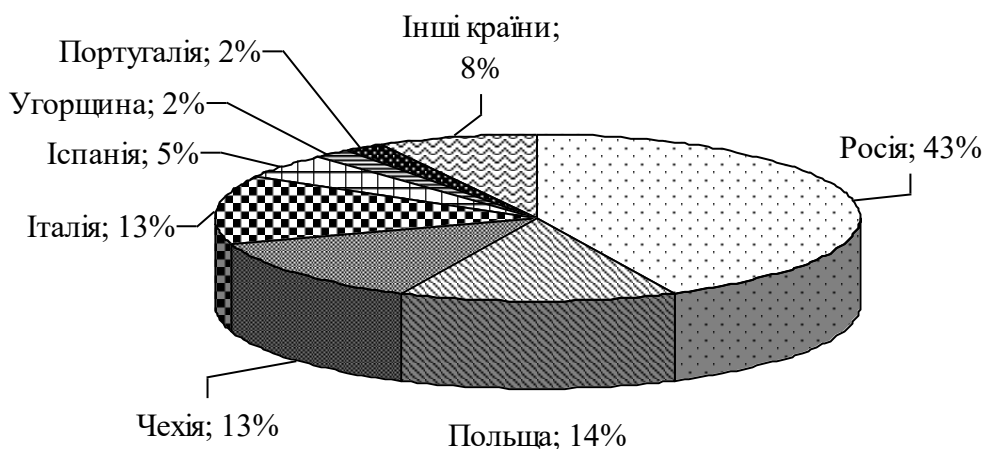
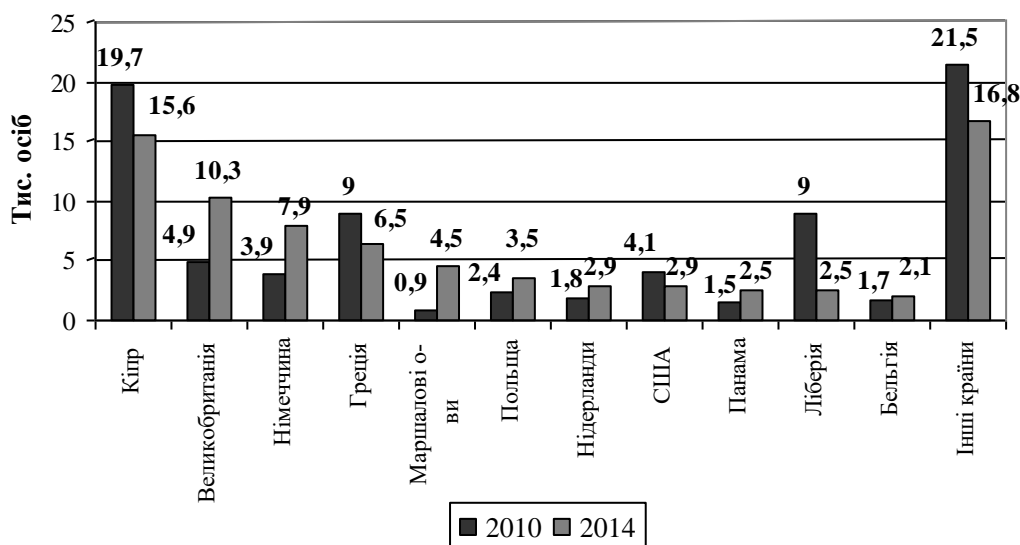

Рис. 2. Географічна спрямованість українських трудових мігрантів (2010-2012 рр.)

Найбільшими країнами-реципієнтами вітчизняної робочої сили є Російська Федерація (протягом 2010-2012 рр. працювало 511 тис. співвітчизників), Польща (168,4), Італія (156) та Чеська Республіка (153). Також значні потоки трудових міграцій спрямовані до Іспанії, Німеччини, Угорщини, Португалії та Білорусії [8].

Впродовж минулих років спостерігається тенденція збільшення кількості офіційно працевлаштованих громадян України за кордоном. Так з 2010 р. по 2013 р. цей показник стабільно зростав, відповідно з 80,4 тис. осіб, до 83,4 тис. осіб (з максимумом у 2012 р. – 86,7 тис. осіб). У 2014 р. відбувся значний спад чисельності трудових мігрантів з України, що працювали офіційно (78 тис. осіб). Цей факт можна пояснити тим, що за досліджувані роки в країнах ЄС також зріс рівень безробіття (з 9,6% у 2010 р. до 10,9% у 2013 р.), тобто спостерігався надлишок робочої сили. З рис. 3 видно, що громадяни України, які шукали роботу через ліцензовані суб'єкти господарювання в 2014 році, у питанні працевлаштування зосереджували свою увагу на країнах ЄС.

Враховуючи політичні події, які відбулися в Україні з початку 2014 р. та в разі стабілізації ситуації, можна прогнозувати зменшення кількості мігруючих до Росії, особливо це стосується мігрантів із західних областей України. Як альтернативу мігранти можуть обрати країни ЄС, крім того, цьому сприятиме і спрощення візового режиму. Треба зауважити однак, що висновок про скорочення трудової міграції до Росії і прискорення переорієнтації трудового міграційного потоку на захід стосується більшості населення України, проте не мешканців

Рис. 3. Чисельність громадян України, які тимчасово працювали за кордоном, працевлаштованих суб'єктами господарської діяльності, що мають відповідну ліцензію, у 2010 та 2014 роках

окупованих територій, де ситуація кардинально інша. Для останніх виїзд на роботу до Росії є єдино можливим. Саме з них, очевидно, рекрутуватиметься й основний склад переселенського потоку в сусідню країну [7].

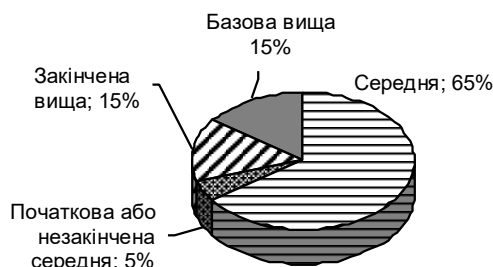
За статусом зайнятості більшість мігрантів працювали за кордоном як наймані працівники (63,8% було зайнято на підприємствах; 29,3% – у домогосподарствах громадян інших держав), майже 7% мігрантів здійснювали підприємницьку діяльність у якості самозайнятих. Лише деякі мігранти за кордоном можуть знайти роботу, відповідну їхньому рівню кваліфікації, майже всі вони, незалежно від рівня освіти, працюють на низько кваліфікованих робочих місцях. Це найпростіші професії та некваліфікована праця у сфері послуг (9% зайнятих в оптовій та роздрібній торгівлі; 4% – у готельно-ресторанному секторі), будівництві (46%), сільському господарстві (11%), на працевлаштуванні в обробній промисловості за умов нижчого, порівняно з місцевими працівниками, рівня заробітної плати, відсутності або мінімуму соціальних гарантій. У світлі невідповідності навичок мігрантів та роботи, яку вони виконують за кордоном, трудова міграція українців, принаймні певною мірою, може бути охарактеризована як «відтік мізків». Ця невідповідність очевидна також, якщо дані про сфери працевлаштування мігрантів за кордоном (рис. 4) зіставити з їхнім рівнем освіти (рис. 5).

Тому, за видами економічної діяльності структура зайнятості в країнах, які приймають трудових мігрантів, суттєво відрізняється. У більшості країн значною є частка чоловіків, які працюють на будівництві (Росія – 73%, Польща – 65%, Чехія – 88%). У Польщі значна частка чоловіків (до 30%) працює в сільському господарстві. Відносно більш різноманітними є сфери працевлаштування для жінок. Наприклад, в Італії у якості домашньої прислуги працює близько 90% українських жінок від загальної кількості українських жінок-заробітчанин, у Польщі жінки переважно зайняті у сільському господарстві (до 70%), у Чехії – в готельному та ресторанному бізнесі (більше 45%), в Росії – в торгівлі (до 35%) [8].

Інтенсивність трудових міграцій є суттєво вищою у західних регіонах України. Тут до трудових міграцій залучено 10,8% економічно активного

Рис. 4. Основні сфери працевлаштування українських трудових мігрантів (2010-2012 рр.)

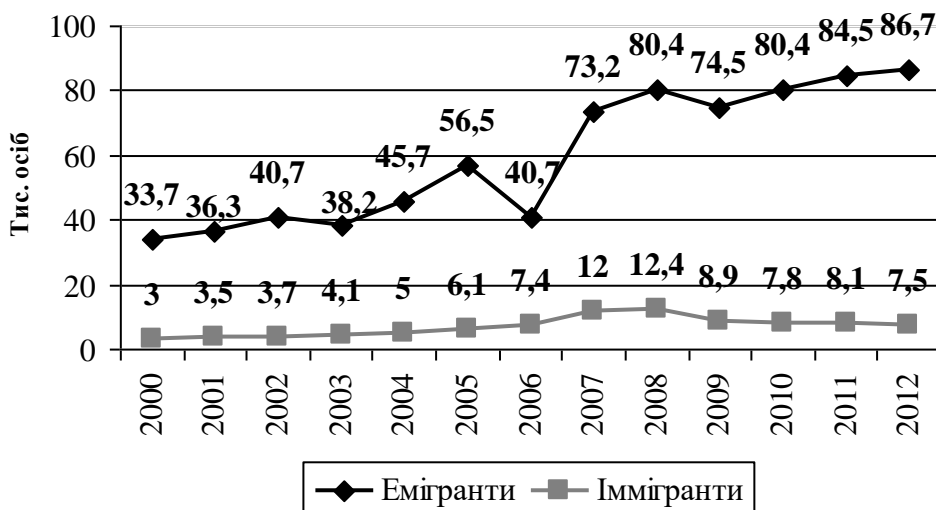

Рис. 5. Рівень освіти українських трудових мігрантів (2010-2012 рр.)

населення, тоді як на півдні України цей показник становив 1,9%, на півночі – 1,3%, на сході – 1%, а в центрі – менше 1%.

У той же час, наша держава стала привабливою країною призначення для трудових мігрантів. Відповідно до законодавства, працевлаштування громадян інших держав, якщо вони не є постійними мешканцями України, можливе лише на підставі дозволу, який роботодавець повинен отримати від Держзайнятості, довівши, що знайти відповідного фахівця на національному ринку праці неможливо. Дозвіл видається на один рік і може бути продовжений.

Статистика свідчить про зростаючу кількість трудових мігрантів з Азії, Близького й Середнього Сходу, Африки, а також громадян з країн СНД. Найбільша чисельність іноземних трудових мігрантів в Україні була зареєстрована у 2008 році в умовах високої економічної активності. Однак, в результаті світової фінансової кризи кількість таких мігрантів стала різко скорочуватись (рис. 6). Впродовж 2010-2014 рр.

Рис. 6. Масштаби офіційно організованої міжнародної трудової міграції в Україні в 2000-2012 рр.

дана група іноземців зменшилася з 13,7 тис. осіб у 2010 р. до 9,1 тис. осіб в 2014 р. Проте більшість трудових мігрантів перебуває та працює в Україні нелегально.

За видами економічної діяльності найбільш затребуваною робоча сила

іноземців, які працювали в Україні у 2010-2014 рр. була в переробній промисловості та торгівлі; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку.

Сучасне геополітичне становище України робить її привабливою для транзитної міграції. Наша держава розташована на Центрально-Європейському маршруті – одному з п'яти маршрутів глобальної незаконної міграції, який проходить через Росію, Україну, Польщу й Словаччину в країни Західної Європи. Цим маршрутом користуються мігранти Далекого і Близького Сходу, Південно-Східної Азії й СНД.

З іншого боку, за останні роки Україна все більше перетворюється на країну призначення нелегальних міграційних потоків. Протягом 2014 року кількість нелегальних мігрантів, яким відмовлено у в'їзді в Україну зросла на 33% (не пропущено 9,1 тис. осіб). Кількість затриманих за незаконний перетин державного кордону збільшилася на 13% (затримано 953 особи). Процеси нелегальної міграції у 2014 р. характеризувалися активізацією каналів переправлення громадян Афганістану, Сирії, В'єтнаму та Молдови. Найактивнішою залишається українсько-словацька ділянка кордону. Щоправда, частина цієї імміграції є «неумисною», тобто включає міжнародних мігрантів, які не змогли виїхати в західноєвропейські країни й змушені залишитися в Україні.

Все це свідчить, що наша держава є не лише експортером робочої сили, а й так званою країною призначення та транзиту для мігрантів.

Детальна характеристика трудових міграцій потребує визначення її основних причин та можливих наслідків. Головними факторами, що впливають на міграційні процеси як в Україні, так і інших країнах загалом, є соціально-демографічні (обсяг економічно активного населення, рівень народжуваності, рівень смертності тощо); економічні (рівень зайнятості, рівень безробіття, рівень добробуту населення, розмір заробітної плати, рівень економічного розвитку країни, рівень інфляції тощо); політичні (нормативно-правова база, обсяги податків і зборів, забезпечення соціального захисту населення); соціально-психологічні (моделі соціальної поведінки населення, моральні цінності в суспільстві, можливість реалізації інтелектуального потенціалу тощо); культурні (рівень освіти, індекс розвитку соціокультурного потенціалу тощо); екологічні.

Якщо розглядати фактори більш детально, то, в першу чергу, обсяг трудової міграції залежить від демографічної ситуації в країні, а саме від забезпеченості ринку праці населенням працездатного віку. За даними Державної служби статистики України кількість наявного населення України станом на 01.01.2015 р. становила 42,9 млн. осіб (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя та частини зони проведення АТО), із них 19,9 млн. осіб (46,4%) економічно активного населення у віці 15-70 років. Починаючи з 1992 р. спостерігається тенденція скорочення населення, за останні 12 років воно зменшилося майже на 10 млн. осіб (з 52,2 млн. осіб у 1992 р. до 42,9 млн. осіб у 2014 р.).

В першу чергу, дані процеси пояснюються природним скороченням населення, яке розпочалося з 1991 р., але незважаючи на те, що з 2001 р. коефіцієнт народжуваності в Україні поступово зростає, він не забезпечує простого відтворення населення при високому рівні смертності українців. За даними Держкомстату у 2014 р. народилося 465,9 тис. осіб, а померло – 632,7 тис. осіб, природне скорочення склало 166,8 тис. осіб. У зв'язку зі скороченням населення змінюється і його вікова структура. За період 1990-2014 рр. вікова

група осіб допрацевдатного віку скоротилася на 6,9 в.п. і становила 15,9% у 2014 р. За рахунок її скорочення збільшилася частка осіб працевдатного віку і частка осіб, старше працевдатного віку у 2014р. (62,2% і 21,8% відповідно). Дана тенденція призводить до того, що більше половини зайнятого населення – це особи у віці старше 40 років, що свідчить про старіння робочої сили. Несприятлива демографічна ситуація в Україні не сприятиме зменшенню еміграції, а навпаки збільшенню імміграції. Адже ситуація в світі, зокрема в економічно розвинених країнах наступна: в результаті скорочення народжуваності і старіння населення утворюються диспропорції на ринках праці та виникає потреба в залученні іноземної робочої сили, в тому числі і з України.

Не менш важливим фактором, що впливає на інтенсивність трудових міграційних потоків є ситуація на ринку праці, зокрема рівень безробіття та кількість наявних робочих місць. Рівень зайнятості економічно активного населення працевдатного віку в середньому по Україні щороку зростав із 87,6% у 2000 р. до 92,8% у 2013 р. (рис. 7).

Рис. 7. Основні показники ринку праці України за 2000-2014 рр.

Відповідно рівень безробіття населення серед економічно активного населення працевдатного віку за цей же період часу постійно зменшувався. У 2014 році показник рівня зайнятості працевдатного населення зменшився до значення нижчого за показник 2002 р. та склав 90,3%.

На обліку у Державній службі зайнятості протягом 2014 року перебувало 1468,5 тис. незайнятих громадян. На кінець року на 1 вакансію претендувало 14 осіб [3]. Із загальної кількості безробітних 42% складала молодь у віці 35 років. Проте, Державна служба статистики не враховує приховане безробіття, яке існує у вигляді «оплачуваного безробіття» (безстрокових відпусток, неповного робочого тижня, скороченого робочого дня, тощо). Таким чином, явне і приховане безробіття – це безперечно фактори, що сприяють збільшенню трудової міграції українців за кордон.

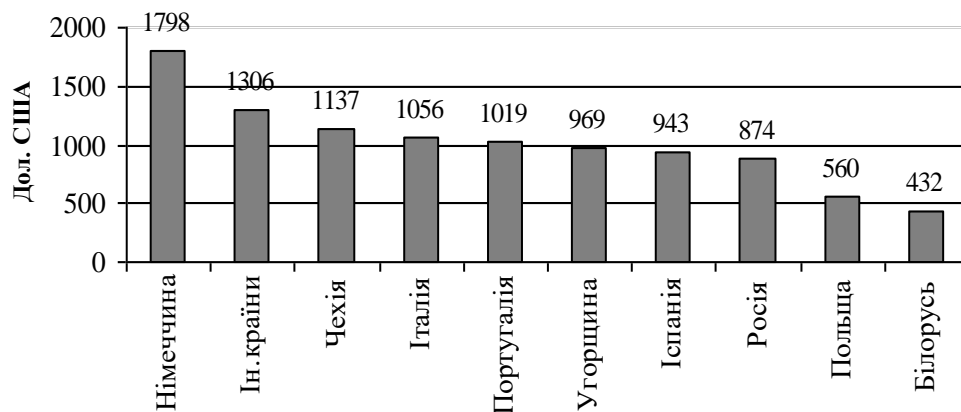
Одним із найбільш визначальних факторів «виштовхування» трудових ресурсів є рівень життя населення і в першу чергу це розмір середньомісячної номінальної заробітної плати.

Так, в Україні середня заробітна плата у 2012 р. була в 10-12 разів нижчою від показників розвинених країн світу, а у 2014 р. цей розрив став ще більшим. Якщо середня заробітна плата у 2013 р. була 3160 грн., що за курсом долара у 8 рн. дорівнювала 395 дол. США, то у 2014 р. та сама заробітна плата, але за

курсом долара у 16 грн. стала меншою в 2 рази і становила 197 дол. США. Інфляційні процеси негативно позначилися на купівельній спроможності громадян і призвели до зменшення їх реальних доходів. Тому, доходи, отримані в іноземній валюті за кордоном, стають ще більш привабливими.

За даними обстеження (МОН) середньомісячний заробіток одного трудового мігранта у 2010-2012 рр. становив 930 доларів (це було майже втричі більше ніж у середньому на одного штатного працівника, зайнятого на українських підприємствах). У більшості країн ЄС розмір заробітної плати українських мігрантів перевищував рівень оплати праці в Росії не більше, ніж на 20-30% (рис. 8). Винятком була Польща, в якій середня зарплата українських

Рис. 8. Розмір середньомісячного заробітку українського мігранта в різних країнах, 2010-2012 рр.

працівників була суттєво нижчою. Це пов'язано з тим, що більшість заробітчани з України в Польщі були зайняті на сезонних сільськогосподарських роботах, тоді як у більшості інших країн вони працювали в будівництві та сфері послуг.

Низька якість життя населення змушує українців шукати кращих умов додаткового заробітку за кордоном. Крім того, політична нестабільність, корумпованість усіх гілок влади, відсутність культури (традиції) виконання законів, безвідповідальність вищих посадових осіб органів державної влади, недіючі правові механізми захисту прав власності формують негативний інвестиційний клімат. Це призводить до того, що внутрішні і зовнішні інвестори побоюються вкладати капітал в економіку України через високі інвестиційні ризики.

Особливо актуальним для України на сьогоднішній день є такий фактор як політична ситуація в країні. У сучасних умовах військового конфлікту і загрози фізичного знищення як людей, так і майна, міграційна активність населення значно підвищується і приводить до ще більшої активізації внутрішніх переміщень і еміграційних потоків з країни. Як складеться військова і політична ситуації в Україні прогнозувати навіть на найближчу перспективу важко. Можна стверджувати лише про наявність політичної нестабільності, яка впливає на збільшення кількості емігрантів.

Трудова міграція має як негативні, так і позитивні риси. Серед позитивних рис зазвичай називають зменшення напруги на місцевому ринку праці та підвищення добробуту домогосподарств мігрантів. Зовнішня трудова міграція сприяє надходженню в Україну значних коштів зароблених за кордоном (від 6 до 10 млрд. дол. США на рік, або 4,0-6,5% ВВП), обсяг яких дозволяє говорити про формування специфічного виду інвестування економіки країни. Проте масштаби негативних наслідків зовнішньої трудової міграції значно більші.

Еміграція набрала загрозливих для нашої держави масштабів. Україні необхідно зберегти свій людський, науково-освітній потенціал. Дієвим засобом проти трудової міграції може бути зростання економіки, економічної активності та зайнятості населення, створення високопродуктивних робочих місць, випуск конкурентоздатної продукції, що користуватиметься попитом на внутрішньому і світовому ринках.

1. Державна прикордонна служба України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dpsu.gov.ua/about/news/news_2239.htm.
  2. Державна служба зайнятості України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog>.
  3. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
  4. Кравчук К. Трудова міграція як фактор економічного зростання в Україні. // Аналітична записка МЗ/2014 Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/PB_M3_2014_ukr.pdf.
  5. Малиновська О.А. Політика сусідніх країн щодо співвітчизників як інструмент поповнення людських ресурсів: виклики та уроки для України / О.А. Малиновська // Стратегічні пріоритети. – №3 (28). – 2013. – С. 138-146.
  6. Малиновська О.А. Сучасний стан та проблеми трудової міграції з України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://migraciya.com.ua/News/migrant-workers/ua-the-current-state-and-problems-migration-of-ukraine/>.
  7. Малиновська О.А. Трудова міграція населення України: чого чекати в найближчому майбутньому? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-in-the-near-future-part-1/>.
  8. Міграційний профіль України 2010-2014 років. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dmsu.gov.ua/images/files/pr2014_1.pdf.
  9. Міграція в Україні факти і цифри друге видання 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iom.org.ua/ua/pdf/UKR_FF_F.pdf.
  10. Надточий А.О. Причини зовнішньої трудової міграції та оцінка її наслідків для економіки України // Теорія та практика державного управління. – Вип. 1 (48) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-1/doc/2/06.pdf>.
  11. Сирочук Н.А. Міжнародна трудова міграція українців до країн Європейського Союзу: фактори впливу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/evntukpi_2014_11_20.pdf.
1. Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://dpsu.gov.ua/ua/about/news/news_2239.htm.
  2. Derzhavna sluzhba zainiatosti Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog>.
  3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
  4. Kravchuk K. Trudova mihratsiia yak faktor ekonomichnoho zrostantia v Ukraini. // Analitychna zapyska MZ/2014 Instytutu ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/PB_M3_2014_ukr.pdf.
  5. Malynovska O.A. Polityka susidnykh krain shchodo spivvitczyznykiv yak instrument popovnennia liudskykh resursiv: vyklyky ta uroky dlia Ukrainy / O.A. Malynovska // Stratehichni priorytety. – №3 (28). – 2013. – S. 138-146.
  6. Malynovska O.A. Suchasnyi stan ta problemy trudovoi mihratsii z Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://migraciya.com.ua/News/migrant-workers/ua-the-current-state-and-problems-migration-of-ukraine/>.
  7. Malynovska O.A. Trudova mihratsiia naseleunia Ukrainy: choho chekaty v naiblyzhchomu maibutnomu? [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-in-the-near-future-part-1/>.
  8. Mihratsiinyi profil Ukrainy 2010-2014 rokiv. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://dmsu.gov.ua/images/files/pr2014_1.pdf.
  9. Mihratsiia v Ukraini fakty i tsyfry druhe vydannia 2013 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://iom.org.ua/ua/pdf/UKR_FF_F.pdf.
  10. Nadtochii A.O. Prychyny zovnishnoi trudovoi mihratsii ta otsinka yii naslidkiv dlia ekonomiky Ukrainy // Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia. – Vyp. 1 (48) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-1/doc/2/06.pdf>.
  11. Syrochuk N.A. Mizhnarodna trudova mihratsiia ukrainsiv do krain Yevropeiskoho Soiuzu: faktory vplyvu. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/evntukpi_2014_11_20.pdf.

Подано до редакції 26.02.2016

Рецензент – кандидат географічних наук Г.В. Чернова